

CULTURA CREȘTINĂ

APARE, CU EȘCEPTIA LUNILOR IULIE ȘI
AUGUST, LA 10 ȘI 25 n. A FIECĂREI LUNI.

Abonamente: Pe un an: cor. 10. Pe 1/2 an: cor. 5. În străin.: cor. 12. Numărul 50 bani.	COMITETUL DE REDACTIE: Dr. Ioan Sâmpăleanu, Stefan Roșianu, Dr. Victor Macaveiu, Dr. Alexandru Nicolescu și Dr. Alexandru Rusu.	Redacția și Admi- nistrația: »Cultura Creștină«. Blaj— Balázsfalva.
--	--	--

Să avem și noi un sfânt.

Sfinții... — Iată o vorbă mare și sfântă. Vorbă șoptită de copilașul adormit la sinul măicuții sale, atinsă cu respect de buzele bătrânului plecat de ani, cuprinsă cu sfială de sufletele albe, și pronunțată în mijlocul unui oftat trist de inimile de ghiață; ea se întâlnește cu toți, în toți lasă o urmă singuratică, și face să tresară în fibrele tuturor o coardă nouă în vibrații, cari n'au nimic comun cu cântările de toate zilele... Cât departe sunt sfinții de noi, cum de diversă e lumea lor de lumea noastră, și cât de streine gândurile lor de gândurile noastre! Da, ei sunt departe, departe în lumea mângăierilor eterne, încinși în focul dragostii nestinse, fericiți și veseli în tovărășia îngerilor, la picioarele Vergurei Maria, lângă Inima lui Hristos, departe, departe...

Care e motivul, că noi ne simțim așa departe de ei, că noi avem senzația, ca și cum sfinții ar fi icoana credincioasă a veacurilor prime ale creștinismului, tipuri, cari azi nu mai există, ci s'au stins în negura luminoasă, ce planează peste capul cărunt al tradițiilor apostolice, ființe, cari cadrează bine în conturile estaziate ale vremilor vecine cu fiul Fecioarei din Nazaret, cari însă astăzi în lumea noastră blazată, alcă-

tuită din nervi și din capricii, se potrivesc mai puțin decât armele lui Saul micului David!? Oare pentru ce s'a înrădăcinat în noi convingerea aceasta greșită, căci e o greșeala aceasta, fiind un fapt istoric, că sfinții, așa cum îi înțelege biserica cu fruntea nepătată și albă, cu gândul senin și cu dragostea lor aprinsă în suflet, adevărații sfinți s'au strecurat strălucind prin întunerecul și prin lumina tuturor veacurilor; toată epoca își are privilegiatul său, și ani de ani de-arândul și-au găsit mângăierile în tănuitele ascunzișuri ale unei inimi de sfânt?! Cum dară s'a știut greșeala aceasta așa de bine infiltră în mințile noastre, încât trecem peste ea ca peste un adevăr recunoscut de luminos și clar? Noi credem, că nu ne înșelăm dacă îi ascriem provenința întâiu și întâiu împrejurării, că noi suntem îndatinați să considerăm de-real și existent numai ce ne bate în ochi, ce vine într'o atingere directă cu noi, fără de-a dori să ne aruncăm privirea și dincolo de liniile spălătăcite ale orizontului nostru; gândul ni-se frânge și resfrânge în mica suprafață de ape agitate de valurile noastre, că ce e dincolo, la celalalt țărm, lăsăm să știricească valurile, cari se lovesc cu fruntea de stâncile lui; pe noi puținel ne privește! — Și dacă din nefericire unda noastră e tulbure, și apele noastre au pierdut, cât de puțin din limpezimea lor, credem, că apele sunt cenușii în lumea întregă și că toți stropii resfățați în bătaia soarelui nu pot să aibă altă culoare!

Noi ne gândim mult la noi, trăim prea mult numai în noi înși-ne și îndatinați cu atmosfera strâmtă din sufletul nostru mic, ne simțim străini când eșim puțin să străbatem înălțimile la cari nu pot respira liber decât plumânile sănătoase, organismele tari și neatinse încă de microbii boalelor de piept. Și cum ne pierdem așa cu ochii în zări, fără să putem înțelege rostul liniilor neajunse de noi, credem, că e „o nebulie

și proastă și goală“, să te bați după un infinit necunoscut, după o nemărginire ascunsă, după o aureolă de *sfânt* nepriceput, cu atât mai vârtos, că e așa de ușor să dai pace la atâtea frământări subtile, și să te cufunzi în alintarea dulce a strălucirilor, ce le ai la îndemână, și apoi — vieța e atât de scurtă și s'o petreci și asta cercând alta, ți-se pare, că nu e lucru tocmai de om cuminte, iar cuminte ai vrea să treci mai pe sus de toate.

Cam așa judecă mulți foarte mulți, din câți întâlnim pe strade în drumul nostru; cam acesta este firul roșu al tuturor preludiilor de cugete ambițioase, ce ne svâcnesc prin tâmpla aprinsă, în făuriri de planuri mărețe.

E însă totuș așa de drept că te simțеști bine, mai bine ca ori și când, după o mărturisire sinceră a tuturor relelor tale; ai lăsat la picioarele preotului sarcina care-ți sfășia cu greutatea ei umerii, te-ai apropiat de Inima lui Hristos; pricepi, că ești curat și alb și îți este așa de scumpă curetenia aceasta, că n'ai schimba-o cu toată flacăra idealelor materialiste din zile cu negură rece pe suflet. Parecă pipăi cu mâna tăria însuflețirii la care te-ai ridicat, și ai așa de sensibilă prezența dulcelui tău Isus. S'au schimbat și gândurile tale, ți-s'au limpezit dorințele, aspirațiile s'au avântat la un exponent ce nu l-ai putut visă mai înainte, iar vânjoșia voinței te ispitește să sfidezi rezolvarea celor mai grele probleme psihologice, tu înțelegi, că s'a sălășluit în tine o putere dumnezească, că ai intrat în șirul aleșilor, că fruntea ta e însămnată cu mir, că nu mai trăiești tu, fără că în tine trăiește Hristos!

Oh ce vieță admirabilă e aceasta?! Cât sunt de atrăgătoare frumusețile ei?! Cum e de albă, cum e de curată, cum e de senină, de plină de spiritul păcii, — cum este ea de sfântă?!

Să multiplicăm acum durata clipelor noastre de sfințenie, să potențăm flacăra ce simțim, că ne mistuie sufletul, să-i lărgim cadrele, iar fondul ce are să-i lumineze existența, să fie darul perpetuității și *noi vom crea un sfânt*. Da, noi vom crea un sfânt; un sfânt în veacul al douăzecilea; un sfânt, care să cunoască tainele zilelor noastre, un sfânt, care să trăiască în mediul în care ne învârtim noi, să se ispitească de ispitele noastre, însă să rămână tare, să se întâlnească cu aceleași atractive, ca și noi, dar să le știe disprețul, un sfânt întru toate, afară de negura păcatului, chiar întru toate, ca și noi. Blând, vesel, inteligent, plăcut isteț, delicat, prevenitor, ca și cel mai cult personaj ce-l avem înaintea ochilor, înflăcărat de dragostea de neam, ținând strâns la gloria fraților săi, vrednic de toată încrederea în toate afacerile noastre, sfântul nostru ar fi pentru noi tipul fidel a unui creștin adevărat, a unui om de caracter, a unui român bun. E fără îndoială un dar dela Dumnezeu existența unui sfânt într'un popor ori într'o țară și e unul din cele mai mari daruri, căci el aduce cu sine o ploaie întreagă de binecuvântări, dintre cari de sigur că nu cea din urmă este electrizarea maselor și întărirea trainică a tuturor curentelor sănătoase, cari bat drumul sufletelor albe ca și al gândurilor cucernice.

Am auzit nu odată accentuându-se, că singur ce ne lipsește nouă în zilele de sbucium ce le trăim astăzi este prezența unui *sfânt*. El ne-ar întoarce la Dumnezeu, ne-ar curăți aerul de veninul necredinței ce a pătruns în clasele noastre de sus, uscând tot suculele de viață din ele, ne-ar ridica preoțimea la rangul de apostoli cu vorba și cu fapta, ne-ar goli altarele de uriciunea pustiirii ajunsă în locul de frunte să potolească sub cenușe focul sacru, ne-ar redă fala zilelor noastre cărunte: o tinerime curată și ne-ar

Împlini visul cel mai dulce al nopților noastre nedormite: ne-ar strânge pe toți într'o biserică să fim una, cum Hristos e una cu Tatăl...

Eu aș cuteză să cred, că nu e tocmai mic numărul celor cari se împărtășesc de mângăierile acestei păreri, carea de altă parte mi-se pare așa de justificată pe cât de reacționară, de ultramontană, de extravagantă s'ar părea cutărui tinerel istovit de înțelepciunile extreme ale superficialităților desperate, cufundate în guri de tunuri și în explodări de dinamită.

Da, căci nouă ne place să ridicăm la înălțimi olimpice adevărătatea tezei despre amestecul lui Dumnezeu în istoria noroadelor, cu atât mai vârtos, că încă nimeni pe lume nu ne-a putut dovedi contrarul. Și nouă ne mai place încă a crede și într'o altă lume, streină de a noastră, însă strâns unită cu ea, cu mult mai ideală, însă cu o influință totdeauna hotărîtoare asupra mersului trebilor de pe brușul nostru de tină; iar de lumea aceasta necunoscută nu e de tot departe nici rugăciunea caldă și smerită nici vieața umilă a unui sfânt. Și apoi, învățați avem destui, literați câți frunză și iarbă, oameni cu idei mari cu gânduri cumiști poate prea mulți; sfinți însă cari să strălucească: lumină pusă pe altar în fața lumii, n'avem nici unul, nici barăm unul.

Ne uităm cătră Apusul catolic și ochii ne rămân gânditori și poate într'o undire tăinuită ni-se va ascunde prin geană un strop fierbinte... Nu vă spăriați! A fost o clipă! Da o clipă, însă o clipă trăită între astrii și așa nu s'a putut să nu simțim steluța umedă tristă, că ni-se aprinde sub pleoapa plecată, iar prin piept ne-a fulgerat o dorință neuitată și prin minte un duh de rugăciune cucernică: să dea Dumnezeu, *să avem și noi un sfânt!*

Legăturile Românilor ardeleni cu Reformațiunea în veacul al XVI. și XVII-lea.

(II)

I.

Biserica românească și Lutheranismul.

Sașii fiind cei dintâi, cari au primit învățăturile neastâmpăratului reformator îndărătnic din Wittemberga, au fost și cei dintâi, cari s'au gândit la o schimbare a credinței noastre românești ortodoxe.

Cu un an înaintea marelui adunări din Sighișoara, în care s'a proclamat ca îndreptar al reformaților de limbă germană confesia dela Augsburg ¹⁾, în anul întemeierii gimnaziului săsesc din Brașov (1544), sfatul orașului Sibiiu, unde eră tipografie încă de prin 1529, când apare o lucrare a rectorului Toma Gemmarius, un succesor al aceluia Jon Mild, despre care se credeă că ar fi compus pamfletul pomenit mai sus ²⁾, tipărește pentru Români în limba românească Catehismul lui Luther. O altă traducere, grecească, datorită lui Valentin Wagner, a eșit tot atunci de sub teascurile tipografiei brașovene alui Honter „haud sine maximis universitatum Germanicarum gratulationibus“, cum ne asigură un cronicar din veacul următor. ³⁾ Tipăritorul Catehismului a fost „*Philippus Pictor*“, căruia sfatul orașenesc îi votează pentru osteneală doi floreni ⁴⁾. Sarcina traducerii pare a fi avut-o același Philippus, care știă bine românește, și a fost trimis de mai multe ori din partea orașului ca sol în Țara românească (22 Iunie 1537; 24 Iulie 1541; 10 Aprilie 1543) ⁵⁾. Catehismul a apărut fără indicarea locului, sub titlul modest de „*Întrebare creștinească*“, menit a nu tradă nimic din cuprinsul cărții și din planurile celor, cari au tipărit-o.

¹⁾ N. Iorga, „Sate și preoți din Ardeal“, București 1902, p. 20.

²⁾ Szabó Károly, „Régi magyar könyvtár“ II, Budapest, 1885, p. 2, nr. 9.

³⁾ „Historia ecclesiarum Transylvanicarum“, auctore M. Georgio Hanner, Schässburgo Transylvano Saxone. Francofurti et Lipsiae, 1694, p. 205. Cfr. și F. Adolphus Lampe, „Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylv.“, Trajecti ad Rhenum, 1728, p. 92.

⁴⁾ „Korespondenzblatt d. Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, III, 2. p. 15.

⁵⁾ Hurmuzachi, „Documente privitoare la istoria Româniilor“. XI, pp. 855–58.

Cuprinsul micii broșuri e cu toate acestea, din punct de vedere ortodox, revoluționar. Li se spune în ea simplilor preoți români obișnuiți cu cartea slavonă, din care în foarte multe cazuri nu înțelegeau nimic, într'un graiu românesc destul de limpede, că omul creștin trebuie să știe numai cinci lucruri: „zece poruncile ale lui Dumnezeu; a doua credința creștinească (Credeul); a treia Tatăl nostru; a patra Botezul; a cincea Cuminăcătura“; că credința *singură* e aceea care ne poate câștiga mântuirea sufletului (*sola fides justificat*), și că această credință înseamnă: „nădejdea în mila Tatălui sfânt drept moartea Fiului cel sfânt“¹⁾. De celealalte Taine, cum e și firesc, nu se face nici o amintire.

Scartea Catehismului, pe care „domnii“ sași din Sibiiu, Brașov și Bistriță, îl vor fi împărțit, sigur, între preoții din jurul acestor orașe, n'a putut fi strălucită. Mulți preoți îl vor fi privit ca pe-un lucru curios, interesant chiar, fără ca în puținele clipe de liniște, pe cari le aveau după isprăvirea muncii aspre, săvârșite în ogorul propriu, sau în acela al domnului de pământ, când ochii lor alergau domol peste slovele cari cuprindeau un venin atât de primejdios, să se gândească la o schimbare a puținului cât îl știau și deci îl puteau crede până atunci. Alții îl vor fi privit cu neîncrederea și disprețul, cu care au privit și celealalte cărți românești, traduse cu un veac mai înainte sub influența mișcării husite, sau pe acelea eșite peste câțiva ani, de sub teascurile tipografiei brașovene. De aceea când preotul luteran din Bistriță, Adalbert Wurmloch, dă prietinului său Ioan Hess din Vratislavia informații privitoare la țara sa, despre soarta acestui Catehism n'a putut spune mai mult, decât că unii îl privesc ca pe un lucru sfânt, iar alții îl desprețuesc²⁾.

Din Sibiiu mișcarea de convertire, a trecut în celalalt centru săsesc, Brașovul, unde se formase deja o tradiție puternică și trainică de muncă isteată și rodnică, în interesul adevăratei învățături evanghelice „curate“. Aci a păstorit Honter, urmat dela 1549 înainte de Valentin Wagner, traducă-

¹⁾ Traducerea românească a Catehismului luteran o cunoaștem numai dintr'o copie a popii Grigorie din Măhaciu, din deceniul prim al veacului al XVII-lea, care e publicată în B. P. Hajdău „Cuvinte din bătrâni“ II, București 1879, pp. 99—107.

²⁾ „Et multi ex sacerdotibus amplectuntur eum libellum tamquam sacrosanctum, multi autem prorsus contempnunt“. H. Wittstock o. cit. p. 60.

torul Catehismului luteran în grecește; aci lucră sîrguincios tipografia întemeiată de cel dintău cu ajutorul lui Theobald Griffi — despre tipografia sibiiiană dela 1550 înainte, când a apărut cartea lui Sebastian Pauschner, până la 1575, nu mai știm nimic — și tot aci stăpania judele bogat Ioan Benkner, care avea și tragerea de inimă și spiritul de jertfă necesar pentru astfel de întreprinderi costisitoare și, în sfârșit, Românii de-aici erau, în urma legăturilor dese și felurite cu cei din Țara românească, și în urma contactului zilnic cu conlocuitorii Sași, pe-un grad de cultură mai înalt, decât frații lor din celelalte părți ale Ardealului.

În 12 Martie 1559, Ioan Benkner, Hanăș Beagnăr, cum îl numiau Românii, împreună cu senatorii a impus celor doi preoți români brașoveni, Toma și nepotului său de soră, popa Dobre, predicarea în biserica, care numără între ctitorii săi pe cucernicul voievod al Munteniei, Neagoie Băsărab, a Catehismului luteran, apărut la Sibiiu cu cincisprezece ani înainte ¹⁾. Peste șase ani, sarcina aceasta o avea un predicator special, pe care vlădica romano-calvin Gheorghe de Sângeorz, ținea să-l amintească într'o scrisoare adresată în 14 Ianuarie 1568 cetățenilor orașului Bistrița ²⁾

În predicarea cuvântului dumnezeesc reformații urmau acelaș principiu, de care erau călăuziți și husiții, și care țintia eliminarea limbilor moarte și introducerea celor naționale, în toate funcțiunile sacre, provocându-se la cuvintele s. Pavel, care zice, că în biserică este mai bine a vorbi cinci cuvinte pe înțeles, decât zece mii de cuvinte în limbă străină neînțeleasă (2. Cor. 14, 19). Conduși de-o parte de principiul acesta, iar de altă parte de interese materiale și *mai ales de acestea*, Sașii brașoveni încep a tipări, cu ajutorul diaconului fugar Coresi, sf. Scriptură în românește, folosindu-se de vechile manuscrise, rămase pe urma valurilor pornite de mișcarea husită. Astfel Românii primiră din dărnicia lui Ioan Benkner, iar mai târziu din a urmașului său Luca Hirschel *Evanghelia, Faptele*

¹⁾ Eodem anno die 12 Martii (1559) Johannes Benknerus, iudex Coroneus cum reliquis senatoribus reformavit Valachorum Ecclesiam et praecepta Catheseos illius discenda proposuit. Cronicon Fuchsio—Lupino—Oldardinum. Edidit Josephus Trausch. Coronae, 1847, I. p. 61.

²⁾ N. Iorga, „Stefan cel Mare, Mihaiu Viteazul și Mitropolia Ardealului“ în Analele Acad. rom. seria II. tom. XXVII p. 25.

Apostolilor, Psaltirea și un Tâlc al Evangheliilor în traducere românească 1).

În curând însă Sașii, convinși de zădărnicia acestei acțiuni costisitoare și deșarte, amestecați în discuții sterpe cu celelalte confesiuni reformate, văzând apoi concurența, care li-o făceau calvinii în încercările de convertire a Românilor, la care e de a se adauge și simțul lor de oameni practici și prevăzători, au abandonat planurile mari, cari i-au călăuzit la începutul mișcării, cu păreri de rău, de sigur, pentru jertfele aduse, și cu un potențat dispreț suveran, față de simplii preoți români, cari nu voiau să se facă părtași de „lumină“ luterană, ci păstrau vechia credință, desprețuind noile dogme și rituri.

Astfel se termină, după patruzeci de ani, încercările Sașilor de a ne abate dela „erezia“ ortodoxă la învățăturile „curate“ ale profetului din Wittenberga, rămânând grija convertirii noastre în seama altora, mai energici și mai destoinici 2).

1) Pentru tipăriturile acestea cfr. Bian—Hodoș, „Bibliografia românească veche“, București 1903, vol. I. și N. Iorga, „Istoria lit. religioase a Românilor până la 1688“. București 1904.

Într'adevăr tipăriturile eșite de sub teascurile tipografiei brașovene, arată a fi fost făcute mai mult din interese materiale, decât din interese de ordin superior. În 1560–61 Ioan Benkner tipărește un „Evangheliar românesc“. În anul următor apare cu cheltuiala *aceluiiaș* Benkner un „Evangheliar slavon“. De-aci înainte tipografia a fost pusă la dispoziția tuturor, cari aveau bani și voiau să plătească, și astfel apar cu cheltuiala lui Alexandru II, Voievodul Munteniei, o mulțime de cărți bisericești slavone. Iar când în 1580–81 Luca Hirschel voia să dea preoților românești un Tâlc al Evangheliilor, ca original i-a servit o Cazanie de cel mai pur ortodoxism, primită dela Serafim, mitropolitul Munteniei, care se și pomeneste în Prefață cu o cinste deosebită, alături cu Ghenadie dela Prislop. Dintr'o scrisoare alui L. Hirschel, adresată judei din Bistrița, Gaspar Budecker, (14 August 1582), putem vedea și felul cum se vindeau astfel de cărți. Ca să poată vinde „Tâlcul Evangheliilor“ apărut în anul trecut, Hirschel a cerut aprobarea vlădicăi dela Prislop, a „domnilor“ din Sibiiu și alui Cozma Horvath din Făgăraș, și astfel desfăcerea cărții, în districtele acestea, eră îngăduită. Pentru principatele române, a cerut și primit consensul principilor și mitropoliților români. Aci, în țerile române, s'au vândut, ne asigură dânsul, multe exemplare. Lui Budecker încă îi trimite trei, ca să le desfacă între preoții din jurul Bistriței. De va fi lipsă de mai multe va mai trimite. (Cfr. Hurmuzachi, „Documente“ XI, p. 656).

2) Notez ca un curiosum, că deodată cu încercările de convertire a Sașilor din Sibiiu și Brașov, românul Ștefan Majlat, stăpânitorul Țerii Oltului, scria din celea „Șapte-Turnuri“ ale Constantinoplei, unde a fost

II.

Biserica românească și Calvinismul sub principatele Ioan Sigismund.

Ungurii calvini au purces dela început chiar altfel. Stăpâni pe puterea, dela care vin scutițele, privilegiile și drepturile, pe bogăția, care face posibilă jertfa, și având alt temperament decât Sașii luterani, temperament vehement și rășboinic, calvinii s'au dovedit mai energici și mai stătornici, luptând cu îndărătnicie chiar și în mijlocul celor mai mari încurcături și frământări politice, pentru convertirea noastră la credința lor. Pentru așungerea acestui ideal au votat legi, au întemeiat tipografii, au tipărit cărți, au ridicat școli românești și au dat privilegii și drepturi ispititoare. Năzuințele lor nu-i aveau în vedere numai pe Români unui ținut, ci îmbrățișau tot teritoriul locuit de neamul nostru și supus stăpânirii principatului ardelean.

1. În 1564 apare în Brașov în tipografia lui Honter cu osteneala aceluiași meșter tipograf, Coresi, un *Tâlc al Evangheliilor* și un *Molitevnice* românesc. Cheltuiala tipografiei n'a purtat-o, data aceasta, un sas luteran, ci Nicolae Forró, ungar aderent al reformei calvinești. Cuprinsul *Tâlcului*, care pare a fi o traducere din ungurește cu adause, cari privesc direct vieața satelor românești, e de o îndrășneală neobicinuită. Invățăturile calvine sunt expuse și desvoltate aci fără nici o rezervă. Credința adevărată — zice scriitorul — e cuprinsă în sf. Scriptură, lăsată și tocmită de Isus Hristos și ea nu vine „nici din Ierusalim, nici dela Roma, nici din Țara Grecească, nici Nemțească, nici Românească, nu e dela Leșască, nici dela Moschicească“. Credința în ajutorul și sprijinul Sfinților, „lu Sfântu Petru și lu Sfântu Pavel sau Sfântului Nicolai sau Sfintei Marii“ e deșartă, pentrucă numai „unul Isus Hristos iaste îmblătorul drept noi și rugătorul: nime altul nici în cer nici pe pământ. Că sfinții morți nu aud rugăciunea noastră“. Singură credința ne poate mântui și astfel toți cari cred, că „poate omul află ispășenie sufletului și iertăciune păcatelor, prin faptele lor sau cu călugăria sau cu postul sau alte lucruri,

închis în vara anului 1541, soției sale Ana Nádasdy, să țină cu tărie la religiunea protestantă și să lucreze pentru răspândirea ei și între Români din Țara Oltului. Dr. A. Bunea, „Stăpânii Țerii Oltului“. Discurs de recepțiune. București, 1910 p. 38.

cari le-au tocmit sau au scornit oamenii... nu mărturisesc drept pe Hristos". Precum nu ne pot folosi nouă cei morți, așa nu le putem folosi nici noi lor. „Minciună e și aceea, carei zic că pot folosi după moarte sufletelor, că nu se schimbă locul după această vieață, ce iaste scornită pentru lacomia cărtularilor". Cuvântul lui Dumnezeu trebuie predicat fecăruia în limba lui. Căci „ce folos e lor, dacă popa grăiaște în limbă străină Românilor, sârbește, de nu înțeleg, sau pe altă limbă ce nu vor înțelege ascultătorii?!... Popa să fie știutor cărtților: așa va putea învăța pe mișelamea".

La adresa clerului se spun cuvinte aspre de mustrare. Conduși de mărirea acestei lumi „patriarchul și vlădicii, egumenii, călugării, popii nu spun Cuvântul lui Dumnezeu... ci mai tare țin tocmealele oamenilor decât alui Hristos". Aceștia „în toată vremea au fost aleaneși și vrășmașii dreptății, ca și în zilele prorocilor și când umblă Hristos pe această lume". „Până acum socotiți ce-ați învățat: mai nimica, că nu știți nimica; drept ce, că n'ați înțeles, că popii au boscorodit în biserică". Mânia scriitorului se descarcă apoi contra clericilor mestecați prea mult în afacerile lumești. „Caută pe patriarși și pe vlădici și pe mitropoliți și pe episcopi și pe călugări și pe popi cum ei sunt și Domni și sfeatnici Domnilor, căci că tac și nu mărturisesc drept pe Hristos, ce găesc după voia oamenilor, să fie în cinste înaintea lor". Mănăstirile au fost odinioară locașuri în cari se cultivă știința; din ele au eșit cărturari mari, episcopi și popi în orașe și sate, „ce acum nu e de dăscalie în iale și sunt oameni leaneși, căroră e urft a săpa și a-și hrăni fămeia și casa sa și sunt buni numai de cererea mili în țară dela mișelame" 1).

Ca să îmblânziască ascuțișul acestor învinuiri, Diaconul Coresi se vede silit a da în „*Dojana cetitorilor*" (Prefață) lămuririle necesare. „Unde ceartă această carte — zice dânsul — pe vlădici, episcopi, popi, călugări și pe domn, nu ceartă pe cei buni ci pe răi; bunii să nu ia pre sine. Și carii vor fi cu vină certați, ei să se pocăiască și să lase răutatea și să umble cu dereptate" 2).

Încercările de convertire ale Sașilor au lăsat neatinsse formele externe ale cultului nostru religios ortodox. O modifi-

1) Pentru reproduceri vezi N. Iorga, o. cit., pp. 77—80.

2) Bian—Hodoș, „Bibliografia rom. veche", I, p. 518.

care a acestor forme, ar fi fost observată îndată, ar fi produs nemulțămiri și ar fi stârnit bănueli. Astfel dâșii, deși accentuau neconținutul principiul despre predicarea în limba națională a Cuvântului lui Dumnezeu, nu s'au gândit nici odată la schimbarea limbii noastre liturgice, și deci cu atât mai puțin la o schimbare a ceremonialului liturgic însuși, ci s'au mulțumit cu publicarea în românește a *Evangheliei*, *Praxiului* (Faptele Apostolilor), *Psaltirei* și a unui *Tâlc a Evangheliilor*. Altcum au purces, și în direcția aceasta, calvinii.

Molitevnicul apărut la 1564 cu cheltuiala „jupânului Forró Miclăuș“ nu e o traducere a Molitevnicului slavonesc, folosit în bisericile noastre ortodoxe, ci e traducerea Molitevnicului calvinesc, pe care dâșii îl numiau *Agenda*, apărut în 1551. Cuprinsul cărții se vede limpede din titlu: „*Molitevnic românesc. Pologenie. Molitvele. Botezul. (ununia. Cuminecătura. Tipicul liturghiei. Vecernie. Slujba de dimineața. Cântecel din Psalomi și din Evanghelie. Petrecășura morșilor*“.¹⁾ Nici în titlu și nici în cuprinsul cărții nu se face nici o amintire despre tainele s. Mir și Maslu. Și aici li-se spune preoșilor să folosească în toate funcșunile sacre limba română. „Nu boscorodiți că vă bate pe voi Dumnezeu“, cetim în Prefașă.

Conform învășaturilor acestui Molitevnic, la administrarea tainei Botezului, nu se va folosi apă *sfinșită* și *luminări*, pentru că Apostolii n'au avut „*adăusături*“ de acestea. Chiar și formula de botez se deosebește de cea orientală: „Eu sluga lui Dumnezeu, eu te botez pe tine în numele Tatălui și a Fiului și a Duhului sșânt. Amin“. În administrarea sacramentului Cununiei se întroduse un element nou, necunoscut în Biserica răsăriteană: *jurământul mirilor*, care sună astfel: „eu imerecu juru-me astăzi înaintea lui Dumnezeu celui viu și înaintea bisericei sșântă alui, cum ciastă fată bună, au nevastă, au jupâneasă emerecu, iau-o ia mie pe căsătorie de veacu, în legea lui Dumnezeu și pre ia nu voiu lăsa până la moartea mea nici în strinște rea, nici în bună nici întru niștotă. Așami ajute Tatăl și Fiul și Duhul sșânt, un Dumnezeu“.

Din Liturghie a fost eliminat tot ce nu corăspundiă ideilor calvine. „Liturghia, cinul și tipicul luat-am dela Meșterul și dela Dascălul cel mare Hristos... și dela Apostoli, că *leturghia n'a tocmit Hristos să fie slujbă morșilor*“, pentru că, cetim

¹⁾ Bian-Hodoș, o. cit., I, p. 524.

într'alt loc, „după moarte, morților nu putem folosi nimic“. Vercernia și „slujba de dimineață“ au rămas neschimbate. Cântările bisericești nu sunt scoase din scrierile ss. Părinți, ci după obiceiul calvin, din „*Psalomi*“¹⁾.

Astfel ni-se prezintă tipăriturile acestea de-o îndrăzneală răsboinică, celea dintâi cărți românești tipărite de Calvin pentru neamul nostru, și primele străluciri ale fulgerului, ce prevestiă apropierea furtunei.

ZENOVE PĂCLIȘAN.

Publicarea procesului în cauzele matrimoniale vinculari.

Zicem *cauză matrimonială vinculară* la aceea, în carea este vorbă de legătura (vinculum) căsătoriei, în carea adecă se tractează despre aceea, că oare căsătoria litiganților este validă, ori invalidă.

Sub cuvântul *proces*, și deci sub conceptul corespunzător acestui cuvânt, putem înțelege mai multe lucruri; în cazul de față se înțelege *culegerea sau adunarea dovezilor*.

La adunarea dovezilor în cauzele matrimoniale vinculari, greșesc mulți în multe forme, în punctul: publicarea procesului. Exemple de procedură necanonică ar fi: Cutare comisar investigator citește celuiialt litigant din vorbă în vorbă libelul acuzator, ori protocolul, în care se cuprinde acuzarea căsătoriei, — firm convins, că așa își începe bine investigația în cauza matrimonială vinculară, ori care să fie aceea —, și apoi provoacă pe Inct să se declare. Rezultatul este, că Inctul, care ori din neglijință, ori din neprecauțiune, nu s'a înțeles de loc cu acuzatorul căsătoriei, ori s'a înțeles, dar nu chiar bine, ori și-a mai uitat ceva din lucrurile asupra cărora s'a înțeles, acum din citirea libelului acuzator, *învață perfect*, cum să colludă cu acuzatorul căsătoriei contra căsătoriei. S'au putut convinge cei mai mulți comisari investigatori, că Inctul în lucrurile principali se unește cu Acuzatorul căsătoriei, și își contrazic rar în lucrurile neesențiali. Va replică careva: împre-

¹⁾ Ofr. Nerva Hodoș, „Un fragment din Molitevnicul Diaconului Coresi“, în „Prinos lui D. A. Sturza“, București, 1903, pp. 235—76. Dr. Elie Dăianu, „Un Molitevnic calvinesc pentru Români“ în „Răvașul“ VI, pp. 168—81 și Bian-Hodoș, „Bibliografia rom. veche. I. pp. 524—25.

jurarea, ca se unesc, dovedește, că umblă cu adevărul. Răspund eu: În cele mai multe cazuri arată cu certitudine, matematică quasi, că litiganții mințesc amândoi, conspirând contra legăturii matrimoniale, adecă collud. Momentul psihologic e ușor de aflat. Pe doi litiganți nefericiți, cari și-au amărit cuibul familiar prin certe nesfârșite, ori și-au câștigat deja ortaci de concubinagiu, și sunt beți de egoismul propriu, rar i-va putea convinge cineva despre soliditatea familiilor, ce rezultă din susținerea legăturii matrimoniale între soții de căsătorie; cu deosebire avându-se în vedere neorientarea în materie de religie, aproape fabuloasă, și praxa immorală sfruntată pe multe terene. — În procesele bisericești civile, în cari direct e vorba de binele privat, începerea investigațiunii dela comunicarea acțiunii cu Inctul, este foarte corectă. — Incheierea căsătoriei este un fapt împlinit. Comisarul investigator va lăsa, ca Inctul să spună de sine tot ce zice relativ la căsătoria din chestiune, adecă lucruri antecedente, concomitante și subsecvente căsătoriei; din răspunsurile Inctului va formulă întrebări nouă; va formulă întrebări din acuza ridicată contra căsătoriei, fără să i-se descopere Inctului cu ce argumente se ridică celalalt litigant contra căsătoriei. Întrebări se pot formula pentru Inct și din spusele martorilor, cari se pun Inctului mai târziu, deoarece nicăiri nu este prescis, că Inctul să se prezinte numai odată înaintea comisarului investigator, ci din contră este prescis să se înfățișeze atâteaori, de câteori o pretinde aceasta eruarea adevărului.

Alt exemplu de procedură necanonică la culegerea dovezilor ar fi, spre pildă comisarul investigator ascultă pe cutare martor, ca în 15 Novembre 1910. Înainteză actele procesuali la forul superior. De forul superior se dispune completarea fasiunei acelu martor; ori se dispune, ca fasiunea martorului din chestiune să fie luată în mod valid, adecă în prezența defenzorului vincului matrimonial. Completarea fasiunei, respective luarea ei validă, dispusă de forul superior, se face de es. în 15 Martie 1911. Comisarul investigator, la completarea fasiunei, respective luarea validă a fasiunei, citește martorului, din vorbă în vorbă, fasiunea dată la protocol în 15 Novembre 1910; apoi îl provoacă, se declare, că pe lângă cele date la protocol, atunci și atunci, adecă în 15 Novembre 1910, ce răspunde acum la întrebările, ce trebuie să i-se mai pună; ori, dacă e vorba de luarea fasiunei în prezența defenzorului matrimonial, îl întreabă, că mai susține și fasiunea dată la pro-

TOCOL în 15 Novembre 1910? Feliul acesta de a culege dovezile atâta înseamnă, cât a-i învăța pe martori, cum să fie consecvenți în minciună, dacă voiesc să mințească. Aceasta procedură se numește corect, nu investigare, ci conspirare, în cauză matrimonială vinculară. — Ascultarea martorilor în diverse timpuri, și constatarea, că în celea esențiali martorul este semper sibi similis (totdeauna șieși asemenea, adecă spune tot pe o formă), sunt criterii din cari deducem, că martorul spune adevărul. De criteriul acesta se lipsește comisarul investigator, dacă-i învață mai întâiu pe martori, cum se fasiozeze a doua-oară.

Alt exemplu de procedură necanonică ar fi, că comisarul investigator face investigațiunea preliminară prescrise în cauzele matrimoniale vinculari. Terminată investigațiunea preliminară, publică fasiunile luate, și provoacă pe litiganți să se declare, că mulțumiți sunt ori nu, cu fasiunile? Urmarea este, că litiganții, dacă văd, că fasiunile nu sprijinesc fasiunea lor, se apucă și-i învață pe martori, cum să spună la investigațiunea probătoare; ba dacă văd litiganții în ce direcție se desvoaltă cercetarea, umblă după martori noi, cari să fie ascultați la investigațiunea probătoare, și cari se fasiozeze așa ca să schimbe cu totul, ori baremi în parte, direcția, ce s'a observat la investigațiunea preliminară. Aceasta are acel efect, că unii martori se retrag, alții își fac drumuri de așa, că este greu de a-i cită, ori nu li-se știe ubicațiunea, alții spun contrarul la ceea ce fasionară la cercetarea preliminară, și joară fals. Ba se pot da și urmări de acestea: litiganții, dacă văd în ce direcție se desvoaltă probarea cauzei, recurg la amenințări, mituiri, molestări și altele, așa încât comisiunea într'o privință ori alta, poate să nu rămână de-ajuns liberă în facerea investigațiunei probătoare. De aici provine eventual, că unele cauze rămân nerezolvate, altele se amână, altele se rezolvesc pe temeiul fals.

Temeiul legal, pe baza căruia s'au făcut observările de mai sus, și se pot face și altele analoage, este următorul: „In ceea ce privește metoda, ce are să se urmeze la pregătirea actelor, să se porceadă conform Instrucțiunei Sacralui Oficiu din anul 1883, Tit. III. Part. I.“ (Conc. II. prov. Tit. IV. §. 64). Iară lucrurile, aparținătoare chestiunei prezente, din Instrucțiunea Sacralui oficiu, la carea ne indrumă conciliul citat acum, sunt cele cuprinse în §§. 19. și 20: din Instrucțiunea citată.

§. 19. *Quae in actis continentur nemini, ne ipsis quidem coniugibus eorumque defensoribus erunt communicanda ante*

processus publicationem, uno excepto matrimonii defensore, cui liberum erit semper et quodcumque acta inspicere et examinare“. (Cele ce se cuprind în acte nu iese iertat să se comunice cu nime, nici chiar cu soții de căsătorie — adecă cu litiganții — și cu apărătorii lor înainte de publicarea procesului, excepție făcându-se cu defensorul matrimonial, care totdeauna și în orice timp se va putea uita la acte și le va putea examina).

§. 20. „Quatenus vero actorum moderatori, aut defensori matrimonii, nulla alia probatio repuirenda videatur, *finis imponatur probationum collectioni, et processus publicetur, edito hac super re decreto*, ab ipso moderatore, a defensore matrimonii, et a cancellario subscribendo.“ (Iară întru cât comisarul investigator ori defensorul matrimonial ar judecă, că numai este lipsă să se câștige alte dovezi, să se sfârșească culegerea sau adunarea dovezilor, și să se publice procesul, edându-se despre lucrul acesta decret, care va trebui să se subscrie de comisarul investigator, de defensorul matrimonial și de actuar).

Omiterea formelor stabilite în paragrafii de mai sus, pot avea ca urmare declararea procesului de nul, din oficiu, din partea forului superior.

Dr. IOAN SÂMPĂLEAN.

Amintiri despre noi în trei cărți vechi de geografie-statistică.

Aceste cărți sunt scrise, toate trei, la începutul veacului al 19-lea. Și sunt totodată primele încercări serioase în direcția aceasta. Menționări fugitive de date statistice găsim și în veacul al 18-lea, ca bunăoară în geografia lui Windisch, dar o redare sumară a acestor date n'o găsim la dânsul. Chiar și datele câte le dă, se reduc mai mult la combinații aproximative.

Iohann Mich. *Ballmann* e cel dintâi, care ne dă un manual de geografie statistică: *Statistische Landeskunde Siebenbürgens in Grundrisse*. Cartea i-a apărut în Sibiiu, 1801. Autorul a fost profesor de filosofie, de istorie și geografie la gimnaziul evanghelic din Mediaș. În introducere spune, că nu poate să deie, — la tot cazul din lipsa de izvoare, — o statistică completă.

Datele statistice și-le ia din conscripții făcute până atunci, anume din cea din 1786, prima conscripție civilă oficială făcută la porunca lui Iosif II. — și din conscripțiile singuraticele biserici. După conscripția din 1786 erau în Ardeal 1.523,371 suflete, dintre cari 80,000 suflete aparțineau miliției de graniță. În 1794, după conscripțiile bisericesti, s'au încheiat, în întreaga țara, 13,566 căsătorii, au fost 41,457 nașteri și 29,855 cazuri de moarte.

Dă și numărul locuitorilor din diferitele orașe ale Ardealului. Brașovul în 1786 are 18,118 locuitori. Sibiiul are 13,313 cu români cu tot, iar Clujul în 1797 are 14,522, între cari 530 români și 13 jidani. Instructive cifre.

Luând populația Ardealului de 1½ milion, se vin pe 1M² 3000 suflete, în vreme ce în Ungaria se vin numai 1848 suflete. Prin 1800 dară Ardealul eră relativ mai impopulat decât Ungaria.

În partea unde vorbește despre locuitorii Ardealului, despre români zice, că numărul lor, s'a sporit tare la sfârșitul v. 16-lea și încă și acum vin într'una din Moldova și Valahia! Și adaugă în formă de conlusie necesară, că „cine afirmă și acum că românii sunt locuitori băștinași în Ardeal, acela dovedește o crasă necunoștință a istoriei țării“.

În paragraful, unde vorbește despre caracterul național al locuitorilor din Ardeal, despre români zice:

„Valahii, cari încă și azi duc o vieață nomadă, stau cu sute de ani îndărăptul sașilor, în ceea ce privește dezvoltarea și maturitatea calităților lor morale și intelectuale... abea acum au pășit și ei pe scara culturii, dar încă stau pe o treaptă foarte joasă a acesteia. Zicala lor: „așa am pomenit, așa voi lăsa“ îi împedecă dela ori și ce progres... Limba valahă este cea mai cunoscută în Ardeal, unde afară de săcui — fiecare locuitor o pricepe și vorbește“.

În 1766, după conscripțiile bisericesti din acest an, erau: catolici — 93,133, reformați — 140,043, luterani — 130,884, unitari — 28,647, *uniți* — 116,958 *neuniți* (Altgläubige) — 443, 219. Aceste țifre vor fi incomplete în mare parte, deoarece — dupăcum spune autorul — din tabelele statistice a acestor conscripții lipseau nu numai localități singuratice, ci chiar și districte întregi.

În 1761 erau în Ardeal, cu eschiderea Bârsei, „în care unirea n'a putut nicicând străbate“, 140,866 familii unite și

neunite, 547,243 suflete, 1746 biserici, 2858 preoți (Popen), și 2719 cantori.

În 1765 neuniții au, luând afară țara Bârsei, numai 929 preoți; subtras din suma de mai sus, rămân pentru uniți încă 1929 preoți. „Aber dies ist offenbar zu viel“ zice însuș autorul. În țara Bârsei în 1765 neuniții au 3589 familii, 13,934 suflete și 49 preoți. Aduș la suma de mai sus, vine: 144,455 familii, 561,177 suflete, 2907 preoți.

În 1772 *biserica unită* numără 119,230 suflete, iară *neuniții* 558,076 suflete; laolaltă: 677,306 suflete „de Greci, Valachi și Țigani“.

În 1792 *neuniții* au 991 parohii, locuesc în 115,000 căsi, așa că pe fiecare parohie se vin cam 116 căsi.

Unitii aveau școli primare în Năsăud și Blaj; neuniții au în Sibiiu și Brașov câte o școală poporală.

Atâta Ballman.

*

Al doilea e Josef *Leonhard*, preot librar în Orăștie. Cartea și-o numește: „Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniss von Siebenbürgen“, edată în Sibiiu și Brașov la 1818. Precum se poate vedea și din titlu, e mai mult un fel de Baedeker al Ardealului. Și aievea datele ce le aduce sunt puține și incomplete.

Suprafața Ardealului o pune la 1110 M² cu o poporație de 1¹/₂ milion, așa că pe 1 M² se vineau cam 1350 suflete.

„*Valahii* trăiesc împrăștiați în întreagă țara, în ținutul unguresc și cel săcuiesc peste 570,000 suflete, partea cea mai mare iobagi, — iar în pământul sașilor cătră 160,000 suflete, partea preponderantă oameni liberi. Cătră 58,000 aparțin miliției de graniță. Îi caracterizează trândăvia și sălbătăcia...“ (p. 16.)

Altceva, despre noi, *Leonhard* nu aduce.

*

Mai completă este lucrarea lui I. H. *Benigni* Edl. v. *Mildenberg*: *Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. Hermannstadt 1837.

Acest *Benigni* a folosit sirguincios — precum spune în întroducere — „scrierile predecesorilor săi, notițele private și oficiale ce-i stăteau la dispoziție, cum și rezultatele experiențelor sale de 30 ani, câștigate în diferitele sale călătorii de afaceri, făcute în toate părțile țării“. Autorul eră „K. K. Feldkriegssectetair“, de aceea pomenește de călătorii de afaceri („Ge-

schäftsreise“). — În introducere ne mai dă și o listă a izvoarelor utilizate.

Populația Ardealului pentru anul 1832, o pune de 2,034.373 suflete, dintre cari 172.993 sunt ale miliției de graniță. Benigni nu-și întemeiază aceste date pe conscripții, de cari nu aveă, fiindcă nu se făcuseră de pe vremea lui Iosif II, ci pe coniecturări. Știe sporul miliției de graniță dintre 1786—1832. Din sporul acesteia, de 38,849, socotește și sporul celeialalte populații. În chipul acesta ajunge la țifra de mai sus.

Luând suprafața Ardealului de 1110 M² — cât o ia Leonhard după oberstul Lipszky — vin 1823 suflete pe 1 M². Număr mic în proporție cu productivitatea pământului.

„*Valahii* fac aproape trei din cinci părți a întregii populații a Ardealului“...

„De religia *unită* se ține aproape a cincia parte a Românilor și a țiganilor, ce locuiesc în toate ținuturile Ardealului, cu excepția districtului brașovean, unde unirea nici când n'a putut prinde rădăcini. În 1766 erau 116,958, în 1772 erau 119,230 uniți. Dintre toate confesiunile cea mai mare creștere a avut-o cea greco-unită, prin aceea, că au trecut la ea comunități întregi. După șematismul diecezan din 1835, de legea greco-unită se mărturisiau 551,989, laolaltă cu catolicii fac așadară aproape a treia parte din populație“ (p. 16).

Intr'o notă (p. 7) spune, că numărul uniților eră mare mai ales în miliția de graniță, fiindcă în regimentele de graniță românești se primeau numai uniți.

„Mai număroși sunt credincioșii religii grecești neunite, căreia aparțin aproape trei cincimi dintre valahi și țigani — și afară de aceea toți grecii. Numărul ar trebui să ajungă la 800,000 suflete, de cumva nu mai mult“. Numărul preoților uniți îl pune, — „în lipsa datelor pozitive“ — aproximativ la 1000. Neuniții au 10 districte. În 1792 aveau 991 parohii, cu aproximative 2500 preoți.

Uniții au în Blaj un „Lycäum cu 4 profesori ai facultății teologice și cu 5 profesori ai facultății filozofice, cu care e împreunat totodată și un seminar pentru preoțimea tină, și tot acolo e încă și un gimnaziu“. Instrucția în școlile populare o fac în partea cea mai mare preoții, așa că numărul învățătorilor laici abea poate să treacă peste 200. În notă (p. 28) lămurește autorul, că institutele din Blaj au de-aș mulțumi „perfecționarea“ (Vervollkommnung) în partea cea mai mare

episcopului Bobb, care „a desvoltat peste tot un foarte mare zel pentru lățirea culturii între credincioșii săi“.

Mult mai rău stăteau prin anii 1830 neuniții, în cecece privește instrucția. „Celea mai insuficiente pentru cultura poporului sunt școlile confesiunii neunite. Pe lângă consistorul din Sibiu se află un profesor de teologia morală și un director de școală națională (Nationalschuldirektor) dintre preoți, cari sunt totodată și asesori. Școli proprii superioare peste tot nu au, iar școlile naționale dela sate nu corespund scopului lor, decât cu puține excepții (cu excepția școlilor grănițarești), asemenea și creșterea teologilor încă este defectuoasă. O mare parte a tinerimii... cercetează școlile normale și triviale ale erarului“.

*

Atâta despre noi în aceste vechi manuale de geografie statistică. Mai complet și mai bun decât aceste e manualul lui *I. Söllner*, („Statistik des Grossfürstenthums Siebenbürgen. Herm. 1856), care cuprinde, într'o redare șematică și amănunțită, rezultatele conscripției mai nouă deja, a celei din 1844.

PETRU SUCIU.

La unirea bisericilor.

Primatul episcopilor din Roma.

(II).

Inima, ori mai bine zis sufletul ori-cărei societăți omenești este auctoritatea și vai de societatea, care se lapadă de auctoritate. Soarta unei astfel de societăți o descrie sf. Ioan Gură de aur când zice: „E rău să nu ai cârmuitor, că precum dacă iai dela chor pe corifeul și conducătorul său, chorul nu va mai fi potrivit, și dacă lipsești armata de comandant, se naște în oaste disordine, și dacă lipsești o corabie de cârmaci, se cufundă, — tot așa dacă lipsești turma de păstor, se restoarnă toate ¹⁾. Iar dacă ori-ce societate omenească are nevoie de un cap vizibil, cu atât mai vărtos trebuie să aibă cap o societate perfectă, cum e biserica. Și de fapt Mântuitorul Hristos a lăsat ca biserica sa, să fie o societate a membrilor inegali, punând în fruntea ei un regim monarhic ²⁾.

¹⁾ Chrysostomus, In epist. ad Hebraeos, 13, omil. XXXIV. n. 1. La Migne, op. Chrysost. t. XII p. 231.

²⁾ Cfr. Matei 16, 13—19; Luca 22, 31—32; Ioan 21, 15—18.

Aceasta formă de guvernare, pe care Mântuitorul a găsit că este cea mai potrivită pentru instituția, în care a voit să i-se păstreze religia, nu poate să mai fie schimbată, din simplul motiv, că ea este așezată chiar din partea lui Hristos. Trebuie să se păstreze deci în biserica creștină nu numai regimul, ci și forma acestui regim, care se reduce la aceea ce se cheamă: primatul în biserică.

În jurul chestiei, dacă Mântuitorul ar fi putut să așeze cu acelaș rezultat altă formă de guvernare în biserica sa, se poate discuta, dar cu toții sunt de acord că auctoritatea, regimul, nu putea să lipsească din o societate religioasă, menită să ocrotească credincioșii tuturor veacurilor, din o societate, cum e biserica lui Hristos. Se găsesc însă și mulți bărbați străini de biserica papală, cari recunosc însemnătatea pe care o are regimul monarhic. In următoarele dau părerile câtorva reprezentanți ai bisericii protestante. *Melanchton* crede, că „domnia monarhică a papei a contribuit mult, ca între popoare să se susțină unitatea doctrinei“ ¹⁾. Iar *Calvin* zice: „Dumnezeu în mijlocul lumii și-a așezat tronul religiunii sale, peste care a rânduit un singur arhipăstor, spre care sunt datori să privească toți cei ce vreau să rămână cât mai sigur în unitate“ ²⁾. Un alt protestant apoi, învățatul *Grotius*, spune apriat, că „fără de primația papală ar fi imposibil să se pună capet disputelor și să se întărească credința“ ³⁾.

Iar *Puffendorf* susține aceste: „Nu i iertat să ne îndoim că constituțiunea bisericii e monarhică, și încă în mod necesar monarhică, iar democrația și aristocrația din firea lucrului se eschid din biserică, fiindcă sunt cu totul nepotrivite a susține ordinea și unitatea în mijlocul revoluției spiritelor și a furiei de partid“ ⁴⁾. Așa că nu e mirare, dacă un învățat teolo ganglican crede, că: „dacă pentru a susține unitatea bisericii anglicane e neapărat de lipsă primatul unui arhiepiscop (de Canterbury), cum să nu fie de lipsă primatul papal pentru susținerea unității bisericii întregi? ⁵⁾.

Ei bine! Cine va putea acuza pe acești învățați reprezentanți ai bisericii protestante de parțialitate sau confesio-

¹⁾ Cfr. Bossuet, *Hist. des variations*. lib. V. § 24.

²⁾ Cfr. Bossuet, o. cit. VI. §. 11.

³⁾ Grotius, *Opera*, Bâle, 1731, t. IV. (vol. pro pace eccles. p. 658.

⁴⁾ Puffendorf, de monarch. Pont. rom.

⁵⁾ Cartwisth, în defens. Wirgisti.

nalism? Iar ce privește biserica catolică, aceasta cu mult înainte de ivirea protestantismului a fost convinsă de necesitatea primatului papal în biserică. Deja sf. *Optat* din Miileve ziceă doar, că „pentru binele unității s'a învrednicit fericitul Petru a fi preferit tuturor apostolilor, și a primi singur cheile împărăției cerurilor, spre a le comunica celoralții“¹⁾. Tot așa sf. *Ieronim*, care zice: „Pentru aceea e ales dintre cei doisprezece unul, ca *punându-se cap, să nu fie prilejuri de schizmă*“²⁾. Dreptaceea dacă vrem să păzim unitatea bisericească, ni-se împune să primim sfatul sf. *Ciril de Alexandria* și „să ne li-pim ca membre de capul nostru, de pontificele roman, și de scaunul apostolic“³⁾, cu atât mai vârtos, că după cum ne spune sf. *Ciprian* „cel ce părăsește această unitate a bisericii, nu mai ține credința“.

După lămurirea acestora, putem trece la întrebarea, că oare acest primat al episcopilor din Roma este el de instituție dumnezească, ori nu. Chestia aceasta constituie desigur cel mai însemnat punct, cu privire la care sunt deosebite părerile celor două biserici ale noastre, și peste tot ale bisericii papale și ale celei neunite — și tocmai de aceea limpezirea ei, și prin urmare năzuințele, cari o încearcă, trebuie să trezească interesarea tuturora, cari doresc realizarea visului frumos, care e: unirea bisericilor.

Vladimir Guettée în „Răspuns la decretul mai nou edat de Piu IX. privitor la unirea celor două biserici“ declară, că „Chestia de căpetenie în contraversa celor două biserici e cea despre îndreptățirea divină a primatului român... Biserica orientală stă tare pe lângă credința, că acest primat e numai de drept bisericesc“. Iar părintele Dr. *Nicolae Bălan*, are aceste: „Primatul jurisdicțional al episcopilor din Roma nu este o jurisdicție din drept divin, ci este o instituție, care s'a ivit în decursul desvoltării bisericești, ca o deviere dela organizația și așezămintele bisericii vechi“⁴⁾.

Față cu aceste păreri, primite de biserica neunită peste tot, biserica catolică susține, că primatul episcopului din Roma este de drept dumnezeesc, fiind așezat de Întemeietorul bise-

¹⁾ S. *Optat*. lib. VII. contra *Parmenianum*, n. 3.

²⁾ *Ieronim*, contra *Lucif*. n. 9.

³⁾ *Ciril*. *Thesaur*. lib. I. 21.

⁴⁾ Cfr. —, În chestia reunirii bisericilor, Sibiu 1909, p. 17.

ricii, Isus Hristos. Textele scripturale, pe cari își razimă teologia bisericii catolice această dogmă și anume acela, dela Matei 16, 16—18, unde se promite primatul, și cel dela Luca 21, 15. 18, unde e vorba de conferirea primatului sunt, cât se poate de limpezi; așa că dacă cineva nu se apucă de interpretarea lor preocupat de idea, că primatul este introdus cu timpul din partea episcopilor Romei, — nu se poate să fie înțelese decât așa cum le interpretează teologia catolică, pe vremea sf. Părinți tot așa, ca și în zilele noastre. În Răsărit ca și în Apus toți câți s'au ocupat de aceste texte, 15 veacuri de-arândul, au cetit din ele intențiunea Mântuitorului care este, că biserica sa, până la capetul veacurilor, să aibă un cap văzut dintre oameni. Aceasta a fost părerea bisericii răsăritene, și înainte, și după schismă, știm doară cu toții, că desbinarea bisericilor nu s'a făcut pe motiv, că o parte ar fi citit în textele indicate primatul, iar cealaltă ba, ci s'a făcut, tocmai pentru acest primat, pe care-l râvniau o seamă de patriarhi ai Constantinopolului.

Dar a venit reformațiunea și cu ea slobozenia de a tâlcui liber sf. Scriptură, fără de nici o privire la sinoadele ecumenice și la sfinții Părinți, reprezentanții magisteriului infalibil. Și *Luther*, care în epistola către Prierias mărturisiă la început, că „întreagă lumea recunoaște, că din cap 16 v. 16—18 dela Matei se poate dovedi primatul papal“, mai târziu, când a ajuns în contradicere cu biserica și cu sine însuș, ziceă privitor la tâlcuitorii Scripturii, că „în mărturisirile Părinților bisericesti am aflat mai mare gâlceavă și întunec, decât în infern“. Și teologii protestanți, a căror cap, *Luther*, ziceă despre sine într'o vorbire de masă, că într'o zi vorbește în sute chipuri, urmează fidel pilda învățătorului lor: la ei pe terenul exegezei biblice stăpânește o adevărată anarhia. Și cei mai mulți dintre teologii neuniți își împrumută argumentele contra instituției de drept divin a primatului papal, dela acești teologi, cari interpretează Scriptura cum îi taie capul, fiindcă resping tradițiunea, și deci — să zicem așa — o pot face în dragă voie, ceea ce absolute nu stă despre biserica neunită, pentru care tradițiunea tot așa este un izvor al descoperirii, ca și pentru cea catolică.

La început biserica neunită s'a ferit de reformațiune ca de foc. In veicul al XIX-lea au început însă oarecari legături de prietinie între reformați și neuniți. Pe urmă influința pro-

testantă și-a deschis drum în biserica neunită, cu așa putere, încât deja la 1805 mitropolitul rusc de Twer, Metodie, a putut scrie: „Aceasta (alui Calvin) este disciplina aceea pe care cei mai mulți dintre ai noștri într'atăta o laudă și o îndrăgesc“¹⁾.

Nu voi arăta aici mai pe larg influința protestantismului asupra doctrinei și a disciplinei bisericeii unite, ci remarc numai faptul, că vestita enciclică a patriarhului Constantinopolitan Antim IV. e compusă de un calvin²⁾, iar în zilele noastre după cum ne spune un distins istoric bisericesc neunit, Vafides³⁾, în biserica greacă aceia sunt chieșiți la catedrele școlilor teologice, precum și la scaunele de episcop și mitropolit, cari și-au făcut studiile în universitățile protestante. Iar cu privire la clericii bisericeii neunite române, durere, se adevărește tot mai mult ceea ce spuneă, Dl Mariu Theodorian, încă la 1907, că tinerii preoți, cari pentru completarea studiilor căutau universitățile protestante din Germania, „de acolo vin cu simpatii pentru ereziiile reformaților și cu o ură neîmpăcată în contra României“⁴⁾.

VIRGIL POP.

CRONICĂ.

Învățătorii din arhidieceza Blajului, în ultimele două zile ale lui Octomvrie, și-au ținut aici, în centrul mitropoliei unite, obișnuita adunare generală anuală. Ca oricare adunare de învățători, a fost și aceasta un bun prilej pentru a se fixa munca din trecut, și a se stabili programul de muncă viitoare, dar în aceeași vreme a fost și un nou indemn pentru ținerea la suprafață a problemei atât de vitale, care este: susținerea cu orice preț a școlilor noastre.

„Și păgânii strigă școli“ — scria Barițiu încă la 1881, în Observatoriul, și cuvintele sale, desigur n'au pierdut nimic din actualitate, ci din potrivă au ajuns nu se poate mai actuale. Și de însemnătatea problemei școlilor noastre, pe lângă preoți, trebuie să se pătrundă mai ales învățătorii noștri, cari, acolo la sate, au să poarte povara greului, luminând pe cei mulți, pe aceia, cari din graiul lor trebuie să culeagă învățătura potrivită vremilor în cari trăim.

¹⁾ Metodie, Liber historicus de rebus in primitiva Eccl. christ, Mosquae, 1805, VI. sect. I. §. 79. p. 168.

²⁾ Cfr. Pitzipios, L'Église orientale, Romae, 1855, II. 70.

³⁾ *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*. Constantinopol, 1834 în prolog.

⁴⁾ —, Dreptul canonic oriental, București, 1907, v. I. p. 78.

Multe dintre școlile acestei arhidieceze, astăzi sunt închise, căci poporul pe lângă celea mai mari jertfe, nu le mai poate susține. Altele iarăși sunt pe calea peirei și numai vre-o 381 funcționează. Acestea cel puțin, trebuie grijite ca și comoara cea mai scumpă, din care se primenește o lume întreagă românească. Pentru aceea chestia înființării postului unui revizor școlastic arhidiecezan, nu mai poate fi amânată. Aceasta o cer și învățătorii. Și rugarea ce vor înainta în acest sens Preaeneratului Conzistor Metropolitan, va fi o mărturie eclatantă a interesului viu, ce-l au față de acestea școli, chiar învățătorii noștrii.

Dela Blaj se face pentru școli tot ce se poate. Aceasta a spus-o în cuvântul său și patronul Reuniunii învățătorilor noștri, Înalt Preasfințitul nostru Arhiereu, care, cu o grijă adevărat părintească, se interesează de întreg mersul Reuniunii, luând ca și altădată parte la ședințe, sfătuind și îndemnând la dragoste de muncă. Ajutorul de o sută coroane, ce le-a dat și în acest an, ca premiu pentru cea mai bună temă ce se va lucra, este desigur o probă sunătoare a dragostei, ce dânsul poartă Reuniunii și școlilor.

Insași adunarea ne dă cele mai bune nădejdi, că în viitor se va lucra cu multă dragoste și pricepere. Foarte bun este începutul ce s'a făcut, de a se ține cu prilejul adunării conferințe și prelegeri cu schiopticonul. Conferințe de astădată au fost două. Una a prof. Dr. Ioan Rațiu, care s'a ocupat de învățătorii noștrii în trecut și prezent, iar în a doua prof. Alex. Borza care a arătat câștigul ce poate realiza poporul nostru din valorizarea plantelor de leac, cum și rolul ce-l au învățătorii față de acest ram al economiei și comerțului.

Prelegerea cu schinpticonul, ținută de prof. Valer Suciu, a desvăluit un colț al pământului, locuit de români.

S'a hotărât, ca în viitor, pe lângă astfel de coferințe, să se mai țină și lecții de model cu elevii, ceea ce va face ca la anul, adunarea generală a învățătorilor să folosească și mai mult, ca cea deacum. Ajute Dumnezeu! (ip.)

*

Misiuni sacre populari. „Reuniunea de misiuni sfinte a preoților din Arhidieceza gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș“, în toamna aceasta a aranjat misiuni populari în Bălcaciu (tr. Biei) și în Roșia montană (tr. Roșiei).

Credem, că acest număr al misiunilor e prea mic în asemănare cu numărul membrilor reuniunii, cari — între altele — au și datorința de a cere misiuni în parohiile lor cel puțin la 5 ani odată. Nu-i vorbă, până la terminul acesta mai este binisor din timp. Amânând însă cei mai mulți misiunile pe anul ultim, ne temem, că atunci, nu se va putea satisface tuturor cererilor. E drept, că ținerea misiunilor populari e împreunată cu jertfe, dar ce sunt acelea în asemănare cu scopul misiunilor, ce se ajunge totdeauna, dacă se țin după voia lui Dumnezeu și după

îndrumările culese din experiențele bărbaților, cari, la alte neamuri, au lucrat pe terenul acesta pentru luminarea poporului și pentru întemeierea, dezvoltarea și întărirea împărăției lui Dumnezeu în sufletele nemuritoare ale oamenilor? Iubirea ce ne încălzește inimile, și ne însufletește pentru fericirea poporului, cu ajutorul vecinilor principii ale creștinismului și conștiința importanței chemării noastre și a grelei responsabilități, ce ne apasă, trebuie să verse în noi și spiritul de jertfă, ce s'o aducem cu bucurie sufletească pentru mărirea lui Dumnezeu. Din spiritul de jertfă vor răsări apostoli înfocați, mecenai marinoși, și pe urma activității acestora, multe inimi puritane și suflete tari. (sr.)

*

Împotriva alcoolului se iau măsuri asemănătoare celei din comitatul Albei de jos de care ne-am ocupat în Nr. trecut al revistei, și prin alte comitate. De regulă se oprește vânzarea numai în Dumineci. Cum ne-am exprimat în numărul trecut, succesul bun atarnă dela conștiințiositatea organelor administrative, ca organe polițiale. Numai ele pot pune capet abuzurilor, ce se fac cu legea, ori cu ordinațiunile antialcoolice

În unele comitate aflăm, că crâșmari mai isteți și lacomi îndată au aflat chipul de a eluda intențiile bune ale căpeteniilor dela comitat. Și cum? Deodată ne-am trezit, că deasupra ușilor dela crâșmele sătești stau table cu inscripția: „*Hotel la soare*“ » *Farkas Grigorie vendéglője*“ ș. a. Iți vine să râzi de hotele la sate, dar te deștepți, când știi, că intenția e să poată stă deschise și noaptea mai mult, și și în Dumineci. Pentru trecerea cu vederea a dimensiunilor de lipsă la odăi de otel, se mai strecură câți-va „zimțșori“ la cei ce împart dreptul! Așa, că dacă nu se vor ști preveni astfel de manopere, alcoolul va rămâne, în multe părți, și pe mai departe stăpânul Duminecii și a sărbătorilor. (ap.)

*

Baronul Alexandru Barkóczy, consilierul ministerial, care este șeful secției a V-a din ministerul cultelor și instrucțiunii publice, în vremea din urmă a fost atăcat foarte înverșunat din partea clicei francmasonă, care vrea cu orice preț să delătura din postul său pe acest intrasigent și constant mărturisitor al credinței sale creștine. Știe toată lumea, că secția a V-a, cea a școlilor medii, este una din cele mai importante dintre secțiile ministerului, de care se ține, dar o știe aceasta și baronul Barkóczy, și chiar asta e cauza mișcării ce s'a pornit în potriua lui încă demult, dar care se desfășură abia acum în toată golătatea sa.

Clica francmasonă luptă cu multă putere pentru cucerirea viitoarei generații, și nu se mulțumește, că o poate face aceasta cu tinerii universitari din cercul „Galilei“, nu, — îi trebuie și tinerețea școlilor medii. De aceea se îmbulzește pe toate

căile la catedre de profesori, și la posturi de directori. Numai cât, baronul Barkóczy crede, că creșterea viitoarei generații, a fiilor celor 90 și atâtea % de creștini, nu o poate încredința esponenților ideilor ateiste și francmaseone, și mai știe, să și lucreze amăsurat acestor credințe. Pentru aceasta el trebuie să piară!

Valurile, cari agită azi presa maghiară, mai ales cea catolică, s'au născut prin o hotărîre a reuniunii regnicolare a profesorilor, care jignează adânc credințele catolicilor, având un ascuțit îndreptat direct contra lui Barkóczy, care este catolic. Această ținută a comitetului central al reuniunii amintite, a provocat repășirea din reuniune a supremului abate a Benedictinilor din Pannonhalma, și în curând după aceea a abatelui Premonstratensilor. Pilda lor au urmat-o toți profesorii cari aparțin acestor două ordini, aproape exclusiv învățătoare, dar a urmat-o și o mulțime de alți profesori catolici, preoți și laici. Și foile, zi de zi aduc știrea noilor repășiri. Dar mai mult, s'a mișcat întreagă asociația catolică maghiară (katholikus népszövetség), și a ținut deja până acum sute de adunări în largul țării, în cari se ia parte baronului Barkóczy, și se manifestează pentru ideile, ce reprezintă.

Lupta aceasta se va duce, poate, încă multă vreme, și credem că va fi biruitoare. Ar fi și rușine pentru aceasta țară, dacă ar ieși biruiți creștinii. Dar ori cum va fi, ea merită atenția și simpatiile noastre. (ar.)

*

Purtarea poporului nostru în 1848 și 1911.

„Gazeta Transilvaniei“ în primul din Nr. 233, se ocupă cu constatarea, ce am făcut în Nr. 14 al revistei noastre despre purtarea și atitudinea corectă, trează, nobilă și impunătoare a poporului nostru pe timpul serbărilor jubilarilor a „Asociațiunii“, dela Blaj. A dauge, că poporul nostru și înainte cu 63 ani, la 1848, tot la Blaj, pe „Câmpul libertății“, s'a purtat tot așa brav ca și în 1911.

Și lucru vrednic de notat: atunci, ca și acum tot oameni străini de legea și neamul nostru au eliberat atestat laudabil și imparțial despre atitudinea poporului. Szilágyi Farkas în monografia comitatului Albei-inferioare. tom. III., la pag. 36. scrie adecă despre adunarea din 3/15 Maiu 1848 următoarele:

„Mulțimea ce eră peste 15,000 s'a dus pe câmpul de lângă Blaj (Câmpul libertății), unde au pus jurământ“, și continuă într'o notiță: „Un corespondent al ziarului „Ellenör“ scrie, că atunci la Blaj au fost peste 15 mii oameni; Jakab Elek, martor ocular scrie, că au fost 25—30,000; Alexandru Șterca Șuluțiu socotește pe cei prezenți între 70—90 mii. Noi așa credem, că socoteala lui Șuluțiu se apropie mai mult de adevăr...“, iar la pag. 37 scrie: „*Adunarea a decurs în cea mai mare ordine, om beat nu s'a putut vedea*“. Cum am scris în Nr. 14 constatarea aceasta, aproape din cuvânt în cuvânt, au făcut-o au-

toritățile administrative și despre purtarea poporului nostru la serbările Asociațiunii și a fondului de teatru dela finea lui August a. c.

Frumosă coincidență și încântătoare armonie de gândire sentimente și purtare la țărani de azi, și la moșii lor de acum 63 ani! (sr).

*

Un răspuns. In legătură cu cele ce scriam în nr. trecut¹⁾ în chestia păr. Cotuțiu din Diug, dl *Dr. V. Moldovan* ne trimite următoarea declarație¹⁾:

„Nime, dintre cei cari vor ceti cu atenție *întreg* articolul meu „Credințe deșarte“ din nr. 11 al „Culturei Creștine“, nu-mi va putea atribui *cu bună credință* „rolul trist de a sprijini grozăviile susținute de Cholnoky, cum o face aceasta păr. Cotuțiu din Diug, în „Telegraful Român“. A recunoaște, că există diverse superstiții la poporul nostru, a căror cauza este ignoranța în ale credinții și lipsa culturii corespunzătoare, cred, că nu e încă admiterea credinții în strigoi, cum o prezintă Cholnoky. Dacă afirm apoi, că preoții nu se nizuiesc destul a stârpi aceste superstiții, ba de multe ori le favorizează, nu sunt chiar în aceasta credință. Și ca să dovedesc aceasta am citat chiar din „Telegraful Român“ Nr. 36 a. c., unde vorbindu-se despre datorința preoților de a stârpi superstițiile, se zice din cuvânt în cuvânt: „Dar aici iarăș se potignește plugul în rădăcină. Mulți, *foarte mulți* preoți, în loc să lucreze într'acolo, ca credințele deșarte să dispară, se bucură, când cresc. Pentrucă credințele deșarte sunt doar cel mai bun venit pe lângă congrua, care o primim dela stat“. Aceste cuvinte se face a le uită păr. Cotuțiu.

Ca să nu se creadă apoi, că numai din ură confesională față de preoțimea gr.-or., — față de care am cel mai mare respect, — amintesc acele lucruri, *am accentuat*, că și între preoții gr.-cat. și gr.-or. sunt, cari promovează *superstiții în genere, iar nu cea în strigoi*. Și pentru a dovedi aceasta m'am provocat la cazuri concrete atât din o parte, cât și din cealaltă, susținând și acum în întregime cele afirmate.

Ca să mă restrâng la cazul excepționat de păr. Cotuțiu, susțin și acum, — descoperindu-i, că sub preot-protopop on. îl înțelegeam pe Dsa, — că Dsa a sfințit cu asistința preoților din tract o icoană a Preacuratei, cu scopul de a abate pe credincioșii din satul său și celea învecinate dela peregrinaj la Nicula, și a-i atrage la Diug. Intențiunea șa a Dsale și nu a preoților din tract. Fără a examina peripețiile convocării sinodului tractual, și a unei legături a acestuia cu sfințirea icoanei, și fără a da o oarecare însămnătate împrejurării, că icoana din chestie s'a întâmplat să fie chiar a Preacuratei și să fie donată

¹⁾ Cu acest răspuns noi încheiem. N. R.

chiar cu ocazia sinodul și jubileului, — după ce toate aceste puteau fi din întâmplare (P) — îmi servesc, ca dovezi a adevărului următoarele:

Dela 2 preoți din satele învecinate am auzit deja mai înainte, că On. Cotuțiu lățește vestea, că și în Diug este icoană ca și cea dela Nicula.

Doi teologi din satul meu natal, care, cum zice și păr. Cotuțiu e în imediată vecinătate de parohia Dsale, fiind acasă la sărbătoarea Adormirii Preacuratei în anul 1910, și văzând pe mai mulți credincioși venind să schimbe bani, i-au întrebat la ce le trebuie, la ce ei au zis, că vreau să meargă în Diug, că acolo va fi o mulțime de preoți și se va sfinți o icoană făcătoare de minuni, ca cea dela Nicula. Capacitându-i, că nu e vorba decât de un simplu sabor (sinod) preoțesc, le-au răspuns, că lor așa li-s'a spus de oameni din Diug, cari au auzit dela popa. Eu cred păr. Cotuțiu, că în biserică s'a observat la sfințirea icoanei ritul prescriș și în predică nu s'a făcut nici o aluzie, fiindcă nu eră conștut. Dar credincioșii din Caian și Diug, de unde au știut de icoana făcătoare de minuni sfințită în Diug? Și apoi chiar un învățător de naștere din Diug întărește cele zise.

Dacă păr. Cotuțiu n'a avut apoi intenția de a sfinți o icoană ca cea dela Nicula, la care să pelegrineze credincioșii, pentrece s'au trimis înainte de sfințire anunțuri curatorilor din Chiuza, parohie gr-cat., învecinată cu Diugul, în cari se vesteă timpul sfințirii. Aceasta o mărturisește un teolog din Chiuza, care a văzut anunțul și e în poziție a judecă cuprinsul. Dacă nu vreă să decreteze Diugul ca loc de pelegrinaj, ca la Nicula, — cu toate-că înainte nici pomenire de atari pelegrinaje — pentrece la anul după sfințirea icoanei a dus 2 preoți în Diug, pe Ioan Cotuțiu din Dobricel și pe Gregoriu Măgerușan din Curtuiș, îndeplinind funcțiile, ce se îndeplinesc pe la mânăstiri, cetind și maslu pentru 10 cor. Și poporenii din satul meu natal au plătit taxa, afară de ofertele benevole pentru icoană etc. Preotul Ioan Cotuțiu din Dobricel a vestit oamenilor în biserică, anul acesta, înainte de sărbătoarea Adormirii, să meargă la Diug, că acolo va fi ca la Nicula. Așa a și fost, că și anul acesta au încunjurat biserica: întreagă noaptea de sftă Mărie. Au fost și oameni din satul meu natal.

Nu vreau să amintesc în urmă unele lucruri hazlii, ridicole, ca țesături pentru icoană, pui, ouă, căci puțin inpoartă chiar dacă sunt adevărate. Susțin însă cele afirmate, gata fiind a-i aduce martori pentru fiecare fapt, numai nu în ziaristică. Nu m'ar abate dela aceasta convingere nici eventuale declarații ale unor oameni cu trecere prietini ai păr. Cotuțiu, după ce faptele le constată martori neinteresați.

Încât privește sfârșitul petrecerii, e drept, că nu are mare legătură cu cazul din chestie, *dar e adevărat*. Nu pot să pun pe hârtie ce s'a întâmplat, ca să nu se afirme, că servesc un

document despre necultura noastră. Că au fost acolo și oameni cu trecere mare, încă nu dovedește nimic. Poate n'au stat până la sfârșit.

Că păr. Cotuțiu afirmă apoi neadevărul atât de grosolan, că n'am ținut nici baremi o predică poporului din satul meu natal, — deși de când sunt preot, n'a fost o Duminică sau zi de sărbătoare, ca fiind acasă să nu servesc sf. liturghie și să predic — fiind lipsa să vină Dsa, ceea ce nu e adevăr — nu mă mir, cunoscându-i mania unui om închipuit. E drept, că s'a practizat datina condamnabilă, de a comunica în cele sacre, dar *numai* la înmormântări, și nu cu deosebire la acele, atât în satul meu natal cât și satele învecinate, fiind poporul dedat de mult așa, până când chiar cu cearta — despre ce bine știe dl Cotuțiu — am putut pune capăt acestei stări de lucruri. Dar nu vreau să mai continui și îmi pare rău că dl Cotuțiu a trecut, și m'a silit să trec și eu la personalități. Ca de încheiere rog preotul Cotuțiu să nu se folosească nu știu din ce motive de alipirea poporului spre lucruri sfinte și de credulitatea lui ci să promoveze pe altă cale credința, fie și ortodoxă, și să se nisuiască pe altă cale a abate poporul dela pelegrinajul la Nicula, căci atunci nu voi putea nici eu, nici altul servi străinilor material despre superstițiile grozave ale poporului nostru.

Cu acestea însă sfârșesc accentuând încă odată, ceea ce se zice la sfârșitul articolului „Credințe deșarte“: „Departate de mine de a învinui întreaga noastră preoțime, fie gr.-cat. fie gr.-or. cu promovarea superstiției. Nu vreau să cad în păcatul generalizării, cum face d. p. dl Cholnoky. Decât, cazurile singurate și sporadice nu se pot nega, și oricât de puține să fie aceste cazuri, *ele trebuie să încetese*“, în interesul credinții adevărate adecă.

Cărți și reviste.

Tinărul profesor al Seminarului »Andreian« din Sibiu., Dl *Dr. Silviu Dragomir* se ocupă în Nr. 19 (Octombrie) al »*Convorbirilor Literare*« de timpul și locul morții marelui mitropolit al Moldovei Dosofteiu, care prin traducerea în versuri a Psaltirei, s'a făcut vrednic de titlul: »ctitor« al literaturii românești.

Până acum se credea, că mitropolitul Dosofteiu ar fi murit în Azov (Rusia) la anul 1711. (V. Iorga, *ist. bis. rom. I. p. 397*). Față cu acest dat, fixat pe temeiul unor »combinații puțin probabile«, Dl Dragomir arată, că Dosofteiu »s'a pristăvit« la 13 Dec. 1694, și anume în Zolkiew-ul Poloniei (Galiția de azi). O face aceasta bazat pe documente autentice, ce se găsesc în Arhivele din Rusia, și cu deosebire în aceea a ministeriului de externe din Moscva, din cari pregătește o lucrare, privitor la relațiile bisericii românești cu Rusia, în veacul XVII. Datele referitoare la Dosofteiu se razimă

pe o scrisoare a unui ieromonah, Adrian cu numele, care la 1700 scria, că »decând a murit preasfințitul mitropolit de fericită pomenire au trecut 9 ani în 13 Decemvrie«. Dl Dragomir arată, că autenția acestei scrisori e sprijinită de probe interne și mai ales externe, așa că timpul și locul morții lui Dosofteiu se poate socoti fixat în mod definitiv. (ar.)

*

Cu 22 Octomvrie st. v. a început să apară în București o nouă revistă săptămânală »Flacăra«, sub direcția dlui C. Banu. Este o revistă literară, artistică și socială, care — după cum lămurеște dl Banu într'un »cuvânt, care putea să lipsească« — râvneste să aprindă o »flacăra« care purifică și fecundează, care nestinsă dealungul vremilor întreține vieța și o îndumnezeeste«, și mai năzuiește«, să poată țineă vie această flacăra, deasupra patimelor oarbe și a intereselor trecătoare, pentru ca ea, luminând de sus, să lumineze departe«.

Este un program acesta, care dacă se va putea realiza, va face ca titlul revistei să nu ni-se pară prea pretențios. Și avem toate garanțele că aceasta se va face; o garantează cei 83 de colaboratori, aproape toți scriitorii mai de seamă ai neamului nostru. Dintre ardeleni este însă singur păr. Agârbiceanu.

În primul număr, afară de directorul revistei, mai scrie: G. Coșbuc, M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif, D. Anghel, R. Rosetti, P. Locusteanu, I. Scurtu. ș. a. Abonamentul e în țară: 6 lei, iar pentru noi »peste munți« 8 cor. Se poate cumpăra număr de număr și dela Librăria noastră seminarială, cu 20 bani de număr. (ar.)

*

Ziarul cel mai pronunțat creștin al maghiarilor, »Alkotmány«, în numărul său din 3 Noemvrie (261), se ocupă, la loc de frunte, cu chestia congregațiilor mariane, acest puternic mijloc de creștere, introdus de biserica catolică, care din însăși firea sa este un spin în ochi liberpansorilor și francmasonilor de oriunde. Cei din Ungaria, bineînțeles încă nu pot face excepție. Ba chiar și contele Ioan Zichy, ministrul cultelor, se pare a nu putea rezista de-ajuns acestui curent, de vremece înaintea comisiilor parlamentare, cu prilejul debaterii bugetului anului viitor, a declarat, că »a sistat activitatea congregațiilor mariane în școlile de stat.«

Față cu această declarație a ministrului, »Alkotmány« arată care este adevărata țintă al acestor fel de tovrășii studențești, precum și importanța uriașă ce-o au tocmai din punctul de vedere al educației, al formării caracterului. Crede, că declarația ministrului nu trebuie luată în înțelesul, că elevii catolici, cari cercetează școlile de stat, să nu poată fi întruniți în congregații, ci numai, că aceste se opresc în interiorul edificiului școlilor de stat, — dar cu toate aceste protestează răspicat împotriva ținutei ministrului de culte. Nu poate să-și dea seamă, cum a putut face declarația aceasta un ministru al cultelor, și chiar

unul care este prietin mărturisit al unei creșteri cât mai intenziv religioase, și care cunoaște natura congregațiilor mariane. »Alkotmány« protestează mai ales pe motiv, că până când congregațiile nu se mai tolerează între zidurile școlilor de stat, până atunci alte tovarășii religioase, ca cercul »Gavriilă Bethlen« al protestanților, și cel al jidovilor: »Talmud-Tora«, pot să-și continue activitatea în deplină libertate. Nu militează pentru aceea, ca și acestea să fie stânjinite în activitatea lor, ci pretinde chiar, ca aceste să fie lăsate în pace, dar ca congregațiile mariane încă să aibă acelaș drept, în numele aceleași ținte: adâncirea religiozității în tinerime.

Congresul catolic din acest an, care se va întruni încurând, va ști desigur să-și spună cuvântul său în această chestie, și va ști mai ales să-și impună punctul său de vedere, care nu poate fi altul, decât acela care se cuprinde în articolul de care ne ocupăm. (ar.)

TELEFON.

»*Lucaefărul*«. *Sibiu*. Dacă credeți, că cererea noastră justă și foarte cuviincioasă de a rectifică o seamă de constatări jignitoare din articolul »Dr. Vasile Suciuc«, poate fi tranșată prin: »Halo! Halo!« și »Adio«, — ca să nu mai pomenim și încercarea de-a încreștină »invenția drăcească a telefonului« —, asta Vă privește. Dar ținem să Vă amintim, că înălțimea olimpică, de unde aruncați priviri pline de »bunăcuviință«, atâtor cititori »dispenzați« — cum spuneți — de această bunăcuviință, nu prea Vă șade bine. Ne-ar mai plăcea să știm apoi un lucru și anume: se razimă ținuta »Lucaefărului« față de noi cei mărunți, încă tot pe teoria celor »*două culturi*«, ori se justifică ea prin vre-o nouă teorie alor »două feluri de bunăcuviințe«!? — Se prea poate, că în acest punct »Lucaefărul« nu ne va mai da »lămuriri«, și atunci am încheiat și noi.

P. Reghin. Mulțumitele noastre. — Ultimele idei le-am omis, că prea miroseau a politică. Și noi n'avem cațiun:

Dr. B. Rucurești, H. Cracovia, C. Corpade. Primit cu mulțumite.— Vor urmă

SUMARUL:

Dr. Ioan Coltor: Să avem și noi un sfânt. — **Zenove Păclișan:** Legăturile Românilor Ardeleni cu Reformațiunea în veacul al XVI. și XVII-lea. (II). — **Dr. Ioan Sâmpălean:** Publicarea procesului în cauzele matrimoniale vinculari. — **Petru Suciuc:** Amintiri despre noi în trei cărți vechi de geografie-statistică. — **Virgil Pop:** La unirea bisericilor. (II). — **Cronică:** Învățătorii din arhidieceza Blajului; Misiuni sacre poporali; Împotriva alcoolului; Baronul Alexandru Barkoczy; Purtarea poporului nostru în 1848 și 1911; Un răspuns. — **Cărți și reviste:** »Convorbiri Literare«; »Flacăra«; »Alkotmány«. — **Telefon.**

Pentru redacție răspunde: Dr. Alexandru Rusu.

Proprietar-editor: Comitetul de redacție.